

i Alsina, «Les imatges preliminars dels Evangelis de Cuixà»; Ernest Ortoll i Martín, «Algunas consideraciones sobre la iglesia de Santa Caterina de Barcelona»; Francesca Español Bertran, «Jaume Cascalls revisado: nuevas consideraciones y obras»; Marta Crispí i Canton, «La verònica de Madona Santa Maria i la processó de la Puríssima organitzada per Martí l'Humà»; Francesc Fité i Carmen Berlabé, «L'estada a Lleida de Bernat Martorell i Rafael Gregori i la policromia del retaule major de la Seu Vella»; Marta Nuet Blanch, «San Antonio tentado por la lujuria»; Joan Molina i Figueras «Hagiografía y mentalidad popular en la pintura tardogótica barcelonesa (1450-1500)»; Anna Muntada i Elisa Varela, «Entorn del projecte de "l'obra nova" del Palau de la Generalitat. El Memorial de 1603»; Marià Carbonell i Buades, «El pintor Miquel Bestard (1592-1633), el Mallorquí; notícies biogràfiques i aportacions al catàleg»; Bonaventura Bassegoda i Hugas, «Jerónimo de Mascarenhas retratado por Pedro de Villafranca»; Santi Torras i Tilló, «El marqués d'Aitona i les arts; una visió des de l'epistolari de Rafael Vilosa, 1656-1663»; Gemma Domènech i Casadevall, «L'escultor Francesc Generes a Girona»; Joan M. Minguet i Batllori, «Cinc cartes de Rafael Barrades a Sebastià Gasch»; Fèlix Fanés, «El joc lúgubre de Salvador Dalí»; Jordana Mendelson, «Contested Territory: The Politics of Geography in Luis Buñuel's *Las Hurdes: Tierra sin pan*».

Ambdós volums van molt ben il·lustrats i la presentació tipogràfica és excel·lent. Desitjem molts anys de vida a la seva publicació i felicitem molt cordialment als seus promotors.

ALBERT CORBETO

MOHEN, JEAN-PIERRE: *Les rites de l'au-delà*.- París, Editions Odile Jacob, 1995.- 330 p., amb figures (24 x 15,5).

J.- P. Mohen, antic director del «Musée des Antiquités Nationales» (Saint Germain en Laye), que actualment dirigeix el «Laboratoire de Recherche des Musées de France», aporta una molt interessant obra a un tema que podríem dir que està molt de moda entre arqueòlegs, historiadors i etnòlegs. Ens referim al que se sol anomenar «arqueologia de la mort», que en els darrers anys ha suscitat una abundant literatura. Simposis i seminaris universitaris i de societats científiques s'ha ocupat de la qüestió en diversos països.

En lloc de presentar casos puntuals, el mèrit de J. -P. Mohen és oferir-nos una àmplia visió de la mort i de les seves connotacions socials, a través del temps i a partir d'aspectes generals i fins i tot psico-sociològics —«el ritual i la festa», «l'emoció i el costum»—. Ho fa en deu capítols que van des dels primers testimonis del culte als morts en el Paleolític fins als pobles dits «primitius» actuals o subactuals (de l'oceà Pacífic, d'Àfrica, d'Amèrica), però també els «civilitzats», amb tan complexos rituals com Egipte, Grècia, Roma o Xina,

fins arribar a l'Edat Mitja i al Renaixement (el límit de l'estudi estaria en els inicis de la Medicina moderna).

Es tracta d'un vast recorregut per la història de la humanitat a través dels ritus funeraris, en una síntesi molt ben construïda. Cada període de la història, o cada fase d'una civilització, són il·lustrades per fets concrets i per les relacions simbòliques, la noció de sacrifici, les desigualtats enfront la mort, etc. N'és un exemple la descripció de la immensa tomba de l'emperador Quin Shi Huangdi (segle III aC.) i els milers d'estàtues que l'acompanyen en un extraordinari ritual.

J. -P. Mohen conclou que darrera els cerimonials que existeixen en torn de la mort hi ha un molt vell rerafons de pensament que s'originà fa cent mil anys, amb la pretensió, mantinguda fins els nostres dies, de fer del difunt l'ancestre glorificat (el que ell en diu «pensament simbòlic»). La gran varietat d'expressions rituals, va sempre acompanyada de manifestacions que els homes d'avui qualifiquem con «artístiques» i que l'autor, a més d'explicar-les, presenta en unes il·lustracions molt ben escollides. Totes les arts hi tenen relació: l'arquitectura (els dolmens i els seus derivats, les piràmides d'Egipte, del Perú i de Mèxic), l'escultura (els «moais» de l'illa de Pascua, els «repetidors» de tantes èpoques, les tombes gòtiques, els cranis del Templo Mayor de Mèxic), o la pintura (les mastabes egípcies, els frescos dels etruscs, els retrats dels herois homèrics, les ceràmiques gregues). Naturalment, en el llibre els exemples són més nombrosos i estan presentats amb molt detall.

Així, doncs, estem davant una obra excel·lent referida al tema de l'«arqueologia de la mort». És una temàtica que, sens oblidar alguns clàssics antecedents, ha tingut un lloc de preferència i s'ha fet habitual dins la historiografia general des dels anys setanta. El mateix llibre de J. -P. Mohen conté a la bibliografia molta de la literatura que el tema ha generat i a la que el lector recurrirà útilment.

Després de tanta literatura de detall, mancava una obra de conjunt sobre aquestes qüestions, el llibre de J. -P. Mohen ve a omplir el buit. Les seves pàgines les llegiran amb fruïment des d'arqueòlegs i historiadors de l'art fins a sociòlegs i antropòlegs.

E. RIPOLL PERELLÓ

ANDRÉS DE SALES FERRI CHULIO: *El escultor Francisco Vergara Bartual (L'Alcúdia, 1713- Roma, 1761)*.- Andrés de Sales Ferri Chulio.- Sueca, 1997.- 199 pàgs, 92 làminas y fotografías (31,4 x 22,2).

«No pretendía redactar una biografía del escultor Francisco Vergara Bartual (L'Alcúdia, 1713 - Roma, 1761), sino más bien, aclarar algunas afirmaciones de diver-